
Meditatie

Titus, Callixtus, en Leene?

G. van den Brink

Daarbij is het niet van belang dat men Jood is of Griek (...) slaaf of vrije, (...) man of vrouw; want allen bent u één in Christus Jezus.

Galaten 3:28

Een golf van verontwaardiging trok door de wereld na de dood van de zwarte Amerikaan George Floyd als gevolg van gewelddadig politieoptreden. In tal van landen klonk het: *black lives matter*. Waar komt die verontwaardiging vandaan? Waarom vinden we het zo belangrijk dat mensen van verschillende rassen gelijk behandeld worden? Vaak wordt gedacht: dat komt door de Verlichting. Sinds we ons als cultuur van God en de kerk af begonnen te keren, zijn we racisme als een kwaad gaan zien. Maar dat is een misvatting. Enerzijds waren aanhangers van de Verlichting vaak zeer racistisch. Anderzijds had juist het christelijk geloof er al eeuwen geleden mee gebroken, door de principiële gelijkwaardigheid van alle mensen te leren. Dat laatste zien we in Galaten 3:28.

Joden en Grieken

In de gemeente van Christus is “noch Jood, noch Griek” van belang, schrijft Paulus. Dat gaat dus over etniciteit, over volk en ras. “Griek” staat hier voor alles wat niet Joods is. De complete wereld van het onbesneden heidendom. In het jodendom was dit destijds de enige tegenstelling die ertoe deed. Je was Jood, en dan hoorde je bij het volk van God, het volk dat de Tora ontvangen had, de besnijdenis, de sabbat, en zoveel meer. Óf je was heiden, en dan moest je dat alles missen. Dan werd er door veel joden toch een beetje op je neergekeken. Of in elk geval werd je als verloren beschouwd. Want heidenen leefden zonder God en daarom zonder hoop in deze wereld. Er was weliswaar een klein bruggetje: als je per se wilde, kon je proseliet worden en zo delen in het heil van Israëls God. Maar daar moest je veel voor doen. En dan nog bleef je in de synagoge tweederangs. Je was immers niet uit het geslacht van Abraham. Kortom, Jood of heiden, dat is in het jodendom van Paulus’ dagen de enige

etnische tegenstelling die ertoe deed. En precies die tegenstelling wordt hier opgeheven. Precies daarvan beweert Paulus dat die niet meer van belang is.

Waarom eigenlijk niet? Omdat het voordeel van de jood bij uitsteking, de Tora, niet tot heil bleek te leiden – maar tot vervloeking en ondergang (Gal. 3:10-12). Alleen het geloof brengt heil en zegen. Dat was al duidelijk uit het leven van Abraham. En het werd bevestigd in de komst van Jezus Christus. In het geloof hangt alles aan deze Christus. Dat dreigden de Galaten te vergeten. Zelf draag je niet het minste bij. Welnu, daarom is er onder de bedeling van het evangelie ook geen verschil meer tussen de een en de ander. De wet maakt wel verschil. Regels brengen altijd scheiding aan, tussen wie zich er goed aan houden (en daar al gauw hoogmoedig mee worden) en wie dat minder goed doen. Maar het evangelie verenigt. Daarom doet ook die éne grote tegenstelling, tussen Jood en heiden, niet meer ter zake. Een heiden van geboorte kon zelfs leider worden in de christelijke gemeente, zoals Titus. Het was voor Joodse christenen een zeer radicale boodschap, waar ze lang niet allemaal aan wilden (zelfs Petrus had het er moeilijk mee, Gal. 2:12), maar die Paulus hier tot in zijn uiterste consequenties peilt.

Dus: hier, in het evangelie van Jezus Christus, wordt alle racisme in de kiem gesmoord. De gelijkwaardigheid van alle mensen is een kernwaarde die uit het christendom voortvloeit (Tom Holland). Maar dat is nog niet precies genoeg gezegd. Ze vloeit rechtstreeks uit *het hart van het evangelie* voort: de rechtvaardiging van de goddeloze om niet door het geloof alleen. Het was voor Paulus de ontdekking van zijn leven geweest dat door deze heilsweg heidenen voluit konden delen in de verzoende omgang met Israëls God.

Slaven en vrijen

Niet alleen etnische verschillen doen er in de gemeente niet meer toe, zegt Paulus, ook sociale. Want “zovelen van jullie als er in Christus gedoopt zijn, hebben Christus aangetrokken” (vs. 27). Dat nieuwe kled bepaalt voortaan jullie identiteit. Een heer en zijn slaaf, die in de samenleving door een enorme hiërarchische kloof van elkaar gescheiden waren, zijn in de kerk dus elkaars gelijken. Daarom was het ook goed denkbaar dat een slaaf oudste was in de vroegchristelijke gemeente – en dat die slaaf als zodanig dus opzicht had over zijn eigen heer. Dat moet een wonderlijke ervaring geweest zijn. Maar zo ging het wel. Zo is bekend dat Callixtus, bisschop van Rome in het begin van de 3^e eeuw, een vrijgelaten slaaf was. Ook al was hij als slaaf geboren, hij kon de belangrijkste geestelijk leider in de kerk worden, omdat de Geest hem daar blijkbaar de gaven voor gegeven had.

Dat betekent overigens niet dat Paulus het onderscheid tussen heer en slaaf wil afschaffen – net zomin als hij dat tussen Jood en Griek of man en

vrouw wil afschaffen. Joden hoeven geen heiden te worden. Zij mogen hun jongetjes laten besnijden, ook als ze christen zijn. Omgekeerd hoeven heidenen geen joden te worden – daar verzet Paulus zich zelfs heftig tegen. Zo hoeven slaven ook geen vrijen te worden. Dat had Paulus ook nooit gered. Hij zou als de zoveelste mislukte held ten onder gegaan zijn als hij een omverwerping van de maatschappelijke orde was gaan prediken. Dat was zijn roeping niet. Wel maakt hij duidelijk dat het samenkomen in het éne lichaam van Christus de verhouding tussen slavenhouders en ‘tot slaaf gemaakten’ principiële verandert. In het Nieuwe Testament is een mooie illustratie opgenomen van hoe dat concreet werkte: de brief aan Filemon. Daarin doet Paulus veel moeite om deze slavenhouder tot een christelijke omgang met zijn weggelopen slaaf Onesimus te bewegen. Filemon hoeft Onesimus niet per se vrij te laten. Daar wil Paulus hem in elk geval niet toe dwingen. Daarom stuurt hij Onesimus ook terug. Maar Filemon moet hem wel als broeder in Christus gaan zien. Behandel hem net zoals je mij zou behandelen, zegt Paulus. Want wij staan op één lijn. We mogen en moeten het (net als Filemon zelf) helemaal hebben van Gods genade in Christus Jezus.

Dus de verhouding tot Christus, de Heer die slaaf wilde worden (Filip. 2), vernieuwde de omgang met elkaar in de christelijke gemeente. Die mentaliteit bleef niet beperkt tot de onderlinge samenkomsten maar werkte ook verder door. Je kunt dus niet zeggen: de tegenstellingen werden soteriologisch gezien wel opgeheven ‘in Christus’, maar sociaal bleven ze gewoon intact. Het deed immers iets met zo’n heer als hij z’n slaaf voortaan als zijns gelijke ging behandelen. Dat kon niet anders. Op termijn zou die veranderde mentaliteit zelfs de hele samenleving veranderen. Al begon die samenleving toen de kerk groter werd helaas eerst omgekeerd steeds meer invloed uit te oefenen in de kerk. Eeuwenlang bleven deze woorden van Paulus daardoor te radicaal voor de kerk. In de zogenaamde Gouden Eeuw werden ze zelfs met voeten getreden. Toch hebben grote instigators van de afschaffing van de slavernij, mensen als William Wilberforce, zich door het getuigenis van Paulus laten inspireren. Als wij in en door Christus gelijkwaardig zijn, dan is er voor slavernij geen plaats meer. Dat raakt dus ook de samenleving. Het heeft lang geduurd, maar ten slotte heeft het zuurdesem van het evangelie doorgewerkt, tegen alle tegenkrachten in. De afschaffing van de slavernij is mede een vrucht van het evangelie die in de loop van vele eeuwen is gaan rijpen.

De vraag is intussen of het óns nog lukt om elkaar in de kerk vast te houden als het om sociale tegenstellingen gaat. Als het om culturele verschillen gaat, is dat sowieso al moeilijk. Dat is helaas nog nooit anders geweest (Hand. 6). Maar hoe zit het met tegenstellingen als die tussen succesvol en niet zo succesvol, laagopgeleid en hoogopgeleid? Alleen die woorden al zouden we eindelijk eens

moeten heroverwegen. Juist vanuit Galaten 3:28 is er veel voor te zeggen om het idee los te laten dat sommige mensen hoog zijn en anderen laag.

Want Christus maakt dat die gangbare onderscheidingen geen betekenis meer hebben. Hij maakt jullie als heel verschillende mensen tot één, zegt Paulus (vs. 25). Daarbij worden schepselmatige en culturele verschillen niet uitgewist. Er is geen grijze gelijkheid in de gemeente, maar veelkleurige variëteit. Alleen die eenheid betekende wel dat de drie meest zichtbare en verregaande onderlinge afgrenzingen in de antieke wereld (Dunn) hun betekenis verloren. Er ging dus een enorm integrerende kracht uit van het evangelie (over integratie gesproken). Christen-zijn betekende dat je die ander aanvaardde en niet minderwaardig achtte om zijn ras, geslacht, of sociale status. En dat was niet iets wat je als christen zo van terzijde uit beleefdheid van je omgeving overnam. Het vloeide juist rechtstreeks voort uit het hart van je geloof. Hoe anders ga je immers met elkaar om als Christus in je leven centraal staat. Omdat je dan inderdaad elkaars gelijke wordt. Als slaaf en vrije. Als praktisch en theoretisch opgeleide. Je hebt geen enkele reden meer om op elkaar neer te zien. En ook niet om jaloers op elkaar te zijn trouwens. Want als je door genade een kind van God mag zijn en een erfgenaam van het eeuwige leven (vs. 29), wat wil je dan eigenlijk nog meer?

Mannen en vrouwen

Er is nog een derde maatschappelijke tegenstelling die volgens Paulus in de christelijke gemeente niet langer scheiding aanbrengt. Dat is misschien wel de spannendste van allemaal: die tussen mannen en vrouwen. Opvallend is dat Paulus de bekende woorden uit Genesis 1:27 citeert: hij schrijft niet ‘mannen en vrouwen’, maar ‘mannelijk en vrouwelijk’. Het gaat hem dus om de verschillende seksen. Om de in de biologie gebaseerde verschillen tussen mannen en vrouwen. Ook van dit geslachtsverschil zegt Paulus dat het in Christus niet meer ter zake doet. En ook hier is de argumentatie weer voluit theologisch: zowel mannen als vrouwen hebben gezondigd en kunnen alleen uit genade zalig worden, door geloof. Daarom is in de gemeente geen enkel gevoel van superioriteit bij mannen of van minderwaardigheid bij vrouwen gepast.

In de samenleving was dat destijds wel anders. Bekend is het ochtendgebed dat door vrome Joodse mannen gebeden werd (het is zelfs niet ondenkbaar dat Paulus ermee bekend was): “Ik dank U, God, dat U mij niet geboren hebt laten worden als heiden, niet als slaaf, en niet als vrouw”. Precies de tegenstellingen waarvan Paulus zegt dat ze er niet meer toe doen. Ook de Grieken hielden er trouwens zulke gezegdes op na. Maar christelijke mannen en vrouwen zullen elkaar in de gemeente – en dus ook daarbuiten – niet langer als tweederangs behandelen. Wat is ook daar in de loop van de geschiede-

nis, en tot op vandaag, enorm veel tegen gezondigd. Vooral door mannen. Nog altijd is wereldwijd het leed dat vrouwen aangedaan wordt puur omdat ze vrouw zijn niet te overzien.

Ook hier bedoelt Paulus intussen niet dat alle verschillen weggepoetst moeten worden. Hij legt geen bom onder allerlei natuurlijke verhoudingen. Hij zegt dus ook niet dat mannen en vrouwen in alles zo veel mogelijk hetzelfde zouden moeten worden. Hij zegt wel dat er in de verhouding tot Christus geen verschil meer is tussen mannen en vrouwen. En omdat die verhouding allesbessend is, kan het niet anders of ze is bedoeld om ook breder door te werken. Ook in dit geval heeft het weer lang geduurd voordat dat voluit beseft werd en het tot gelijkberechtiging van mannen en vrouwen kwam. Toch kun je ook in dit geval zeggen dat het om een late vrucht van het evangelie gaat. Deze gelijkberechtiging begint niet pas in de Verlichting, of bij het feminisme, maar aan de avondmaalstafel. Waar mannen en vrouwen vanuit de liefde van Christus met elkaar omgaan, zoekend om elkaar te dienen.

En de ambten dan?

Het is verleidelijk om hier maar te stoppen. In elk geval als je erover preekt. Dan kun je gevoelige thema's maar beter vermijden. Hoewel – de gemeente is terecht teleurgesteld als datgene waar iedereen mee bezig is in de kerkdienst nooit eens openlijk aan de orde komt. Maar hoe dan? Ik probeerde het als volgt. Vanuit het voorgaande dringt zich als vanzelf nog een vraag op: als het nu klopt wat Paulus schrijft en we willen daarnaar leven, is het dan niet vreemd dat in veel kerkenraadsbanken alleen mannen zitten? We zagen: als het gaat om de eerste twee tegenstellingen die Paulus hier voor irrelevant verklaart, had dat wel degelijk gevolgen voor de ambten. Men zei niet: gelijkwaardigheid impliceert nog geen gelijkheid, dus Grieken en slaven moeten maar geen ouderling worden. Vanuit de principiële gelijkwaardigheid in Christus achtte men de weg daartoe voor mensen als Titus en Callixtus juist vrij. Zou het dan niet helemaal in de lijn van Paulus' betoog zijn om dit ook voor vrouwen te laten gelden?

Dat dat wat ingewikkelder ligt, heeft ermee te maken dat er nog andere teksten hierover in de Bijbel staan, nota bene van dezelfde Paulus – de zogeheten zwijgteksten (1 Kor. 14, 1 Tim. 2). Heel lang is Galaten 3:28 uitgelegd vanuit deze andere teksten. Zo was duidelijk: wat Paulus hier ook kan bedoelen, niet dat kerkelijke ambten ook openstaan voor vrouwen. Maar geleidelijk aan zijn christenen zich af gaan vragen of we juist niet Galaten 3 als uitgangspunt zouden moeten nemen. Met dit hoofdstuk bevinden we ons immers in het hart van het evangelie. Paulus argumenteert hier zoals we zagen vanuit het artikel waarmee de kerk staat of valt: de rechtvaardiging van de goddeloze.

Kan het zijn dat de zwijgtteksten minder centraal zijn en beogen om bij te sturen wat er in concrete situaties mis dreigde te gaan? Dat is geen rare gedachte. Zoals Paulus vrouwen opdraagt zich in stilheid te laten onderwijzen (1 Tim. 2:11-12), zo draagt hij mannen op te bidden met opheffing van handen (1 Tim. 2:8). Beide golden destijds als gepast; als we in het tweede geen blijvend gebod zien, waarom in het eerste dan wel? Het lijkt erop dat in Korinthe christelijke vrouwen al te nadrukkelijk de trom gingen roeren om zichzelf te profileren. Dan zegt Paulus, ziende op de maatschappelijke situatie van destijds: wacht even, dat gaat zomaar niet. Laten de vrouwen dan liever zwijgen in de gemeente! Want anders vormen ze een blokkade voor de doorwerking van het evangelie. Vrouwen die zichzelf vrijvochten, dat werd in de hellenistische samenleving van destijds totaal niet begrepen. Daarom maant Paulus hen tot bescheidenheid. En tegen Timotheüs zegt hij: ik heb er ook nog wel een bijbeltekst bij als het zo uitkomt: Adam is eerst gemaakt en daarna Eva.

Onze huidige situatie is inmiddels omgekeerd aan die van destijds. Vandaag doen vrouwen op alle fronten mee. En daarom, zo zeggen sommige christenen, kan het nú de voortgang van het evangelie juist blokkeren wanneer dat in de kerk niet zo is. “Waarom hebben daar nog altijd alleen mannen het voor het zeggen?”, vragen buitenstaanders zich dan verbaasd af. Zijn christenen anti-vrouw ofzo? En je hebt een heleboel uit te leggen voor je aan het evangelie toekomt... Maar, zeggen andere christenen begrijpelijkerwijs, kijk wel uit wat je doet. Want komt een dergelijke uitleg van de zwijgtteksten ons vandaag niet érg goed uit? Ben je zo eigenlijk niet de Bijbel naar je hand aan het zetten? Dat is riskant, want de Bijbel laat geen willekeurige uitleg toe.

Het is dus inderdaad ingewikkeld. Toch komt hier nog een overweging bij. De christelijke gemeente mag zich geleid weten door “Woord en Geest”. Kan het zijn dat waar het Woord ambivalent is, de Geest bepaalde wegen schrijft in de tijd? Sommige vrouwen uit gereformeerde kring – de vorig jaar tot vrijgemaakt-gereformeerd predikant bevestigde ds. Leene is een voorbeeld – weten zich van jongs af aan aangetrokken tot kerkenwerk. Soms ook heel concreet tot prediking, catechese, pastoraat – predikantswerk dus. Waar komt dat vandaan? Berust het puur op inbeelding, op aanmatiging misschien zelfs? Vaak blijkt men er echter ook de gaven voor te hebben. Dat roept de vraag op: kan dit ook bij de Heilige Geest vandaan komen? Die was ons immers beloofd om ons ‘de weg te wijzen in heel de waarheid’ en ons ‘de toekomstige dingen’ te verkondigen (Joh. 16:13)? Kunnen zulke zusters uit de gemeente een vingerwijzing vormen om Galaten 3:28 niet te muilkorven, maar inderdaad ook op dit punt als een zuurdesem door te laten werken, en de zwijgtteksten niet het zwijgen op te leggen maar wel van daaruit te lezen? Komt de regel ‘Mannen mogen dit wel maar vrouwen niet’ ook niet akelig dicht in de buurt van wat

Paulus hier de wet noemt, de wet die scheiding aanbrengt in plaats van redding? Het gaat er niet om elkaar een antwoord op zulke vragen voor te schrijven. Het is wel belangrijk om, zoals verderop in dit nummer door enkele collega-redactieleden bepleit wordt, het gesprek over deze dingen te voeren.

Eén in Christus

Natuurlijk kan dat gesprek gemakkelijk ontsporen. De thematiek is immers gevoelig. Er zijn ook vrouwen die dolgraag predikant geworden waren, maar in een weg van gebed en bijbelstudie vaststelden dat dit niet voor hen weggelegd was. Daarom is het belangrijk de *bottom-line* van Paulus' woorden in het oog te houden, en de eenheid-in-Christus die hij hier benoemt voorop te stellen. Dat voorkomt dat je elkaar rond zulke vragen gaat bijten en vereten (Gal. 5:15). Want hoe je er ook in staat: als je eenmaal 'in Christus' bent, verandert er veel. Dan gaat zijn liefde, de liefde waarmee Hij zichzelf voor je over had, door de Heilige Geest woning maken in je hart. En je gaat anders naar elkaar kijken. Je krijgt oog voor wie onder ligt. Je gaat misschien ook wel anders kijken naar wie er wat anders over denkt. Je houdt elkaar in elk geval vast. Want waar deze liefde woont, gebiedt de Heer de zegen. Daar woont Hijzelf, daar wordt zijn heil verkregen. En het leven tot in eeuwigheid.